

Nyní se dostáváme k druhému Balbínovu literárnímu opusu klatovského období, kterým je *Trophaeum (Pamětní nápis)*, *satira na Bernarda Ignáce z Martinic jménem čtyř stavů Království českého*. Básnické dílo nalezené až roku 1974 a v pojednáních o díle Bohuslava Balbína často vynechávané nebo jen krátce citované. Autor si zde někdy až sarkastickou formou opět bere na paškál královského místodržícího Bernarda Ignáce z Martinic za jeho protinárodní politiku v neprospěch české země. Ze čtyř stavů zvolil Balbín v souladu se složením zemského sněmu stav duchovní (uvedený do sněmu slavnostně v rámci nových opatření Obnoveného zřízení zemského), dále sloučil oba aristokratické stavy (panský a rytířský) do jednoho, následuje stav městský a jako čtvrtý stav pro potřeby své básně vytvořil fiktivní stav vzdělanců Království českého. Protože více vypovídající ukázka z tohoto díla (výše jsem zmínil pouze malou část v pasáži o Balbínových názorech na praktickou stránku protireformační praxe) je příliš obsáhlá, uvádím zde pouze několik myšlenek z *Trophaea* a dále odkazuji na publikování delšího tematického výtahu tohoto textu i s lingvisticko-historickými vysvětlivkami v Parlamentních listech s laskavým umožněním ze strany mediálního experta, pana docenta Petra Žantovského v rámci jeho setkávání knih – <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Petr-Zantovsky-Jak-jsem-potkal-knihy-dil-297-Trophaeum-Pametni-napis-736133>.

*Zrádce vymáhá věrnost nejhrošlivěji (říká Tacitus)
a pokrytec staví na odiv zbožnost víc nežli světec.*

*Bezbožnosti neuniknou nečestní lidé, i kdyby hojnou krví svých obětin
(útiskem chudiny, která peníze získává krví) zkrápěli oltáře.*

*Soustavná nespravedlnost nemůže býti v souladu s lítostí
právě tak jako útisk chudiny není v souladu se skutečnou zbožností.*

*Bez spravedlnosti jsou státy nástrojem kořistnictví.
Hřích nemůže dojít odpuštění, nedojde-li k nápravě křivdy.*

*Tot' přirozená povaha despotů:
Co jednomu násilně uloupíš,
druhému milostivě daruj,
aby se o tvé štědrosti šířila dobrá pověst.*

Roku 1674 bylo Balbínovi konečně umožněno odejít z Klatov, a to nejprve do Opavy a o dva roky později dostal povolení vrátit se do Prahy. Sice byl i nadále nucen odrážet útoky nepřátel, ale na druhé straně mohl využít opory a ochrany mocných a vlivných příznivců, kromě dvou již jmenovaných také arcibiskupa Valdštejna. Optimismus do další tvorby mu dodávali také přátelé jako Tomáš Pešina z Čechorodu, Jan Marcus Marci nebo ředitel žitavského evangelického gymnázia Christian Weis, který si Balbína i přes náboženské rozdíly velmi považoval a vedl s ním doživotní přátelskou korespondenci.

Nyní nastal pro Balbína čas, aby zúročil celá desetiletí usilovné práce na sbírání materiálu pro velkolepé vlastivědné dílo, které s nesmírnou pílí vydával od roku 1679 až do konce své životní pouti roku 1688. Do tisku se dostala jen část, velké množství textu zůstalo v rukopisné podobě. Přesto hledíme i v dnešní době s obdivem na *Miscellanea Historica Regni Bohemiae (Rozmanitosti z dějin Království českého, 1679-1687)*, rozvržené původně do dvou dílů po deseti svazcích, z nichž se Bohuslavu Balbínovi podařilo vydat tiskem osm knih prvního dílu a dvě knihy dílu druhého. Devátá kniha první dekády vyšla až v osvětské době z iniciativy

Karla Rafaela Ungara a J. Candida v letech 1776-1780 pod názvem *Bohemia docta* (*Učené Čechy*). První díl Rozmanitostí obsahuje v jednotlivých knihách přírodopis české země (1. Liber naturalis), osídlení (2. Liber popularis), místopis a polohopis, zvyky obyvatel včetně jazyka a odívání (3. Liber chorographicus), světce (4. Liber hagiographicus), duchovenstvo (5. Liber parochialis), biskupy a arcibiskupy (6. Liber episcopalís), české panovníky (7. Liber regalis), úřední listiny papežů, císařů, králů a knížat týkající s české země (8. Liber epistolaris), učence a umělce Čech, Moravy a Slezska, dějiny pražské univerzity (9. Bohemia docta).

Rozmanitosti jsou tematicky rozsáhlým dílem, v němž každý najde to své. Zaujmou geologa, botanika, zoologa, geografa, obecného, literárního i kulturního historika, sociologa, ekonoma i právníka. V Liber naturalis může dnešní odborník v oblasti lesnictví zjistit, jak vypadala správná péče o lesy a zvěř ve druhé polovině 17. století, stejně jako se zemědělec, sadař či rybář dozví, jak naši tehdejší předkové hospodařili v příslušných oborech. Každý pejskař i zasvěcený kynolog si jistě rád přečte kapitolu o psech loveckých i jiných plemen. Podle mého skromného soudu jsou Balbínovy znalosti přírodovědných oborů (u těch společenskovědních se to dá logicky očekávat) i z dnešního pohledu obdivuhodné.

V dalších knihách se kromě Balbínova názoru na likvidaci české evangelické literatury, který jsem zmínil již v první části mé stati, například dozvíme, jak se Bohuslav Balbín díval na Komenského.

Jan Amos Komenský, původem Moravan, ale vychován u nás v Čechách. Všechny spisy tohoto muže jsou chváleny pro krásu rodné řeči a hluboké vzdělání. R. 1616 vydal Bránu jazyka, zprvu latinsky, potom německy a česky, a tato kniha se tak líbila, že dnes lze stěží jmenovat evropský jazyk, v němž by Komenského nečetli. Když po pražském vítězství nesměli jinověrci dále zůstat v Čechách, odešel jako vyhnanec do Holandska, ale často se jako cizinec vracel do vlasti a do české země. Vydal velmi mnoho spisů, ale nic, co by odporovalo katolické víře. Já sám jsem při čtení jeho děl zjistil, že nikdy neměl v úmyslu ubližovat náboženství. Labyrint světa a Ráj srdce, sepsaný v českém jazyce, věnoval roku 1631 Karlu staršímu ze Žerotína. Jaký to byl muž, ukázala v dostatečné míře skvělá výmluvnost, pozoruhodné slovní bohatství, hloubka myšlenek a líčení světské pomíjivosti, obsažené v těch spisech. Pro své mimořádné a vsutku niterné vzdělání si zaslouží nejvyšší chvály a hojného čtení.

A nyní pro názornost pár typických ukázek z Liber naturalis, které nám představují Bohuslava Balbína i v trochu jiném světle. Tedy jako pozemského člověka, který má i různé záliby, tak jako má svého koníčka většina z nás. Zde možná mnohého čtenáře překvapí Balbínovo nejmilejší hobby a vyplnění volného času, které se může zdát v případě jezuitského kněze poněkud neobvyklé. Jednalo se totiž o myslivost. Tuto zálibu Balbín „zdědil“ po svém otci a v dětství u něho zájem o přírodu podporoval i mecenáš Balbínovy rodiny Otto z Oppersdorfu, vášnivý nimrod a chovatel loveckých psů. V příslušných kapitolách se dozvíme, jak hluboké znalosti měl Balbín o lovné a ostatní lesní zvěři, ptactvu a rybách, s jakým zaujetím píše o loveckých psech a jak rád (a mnohdy s humorem a vypravěčským napětím) popisuje lovecké zážitky a příhody.

**Rozmanitosti z historie Království českého
(Miscellanea historica regni Bohemiae)**

1679

Kniha I.

Liber naturalis

O přirozené povaze země České, čili o přírodopise země České

Kapitola 60.

Vychytralost lišky

Povím ještě jednu historku, jež se udála na lovu zajíců, totiž o vychytralé lišce. U Kostelce, což bylo panství pražské koleje Tovaryšstva Ježíšova, jsme obklíčili velký kus lesa a tehdy po první štvanci uvázlo v síti mnoho zajíců. Spatřili jsme však také, jak zároveň se psy běží i vyplašená liška, ba dokonce jsme ji slyšeli štěkat. A přece neuvázla v nástrahách a nikdo nemohl říci, kam se poděla. A tak lidé u sítí dostali příkaz hlídat zahnanou a vyplašenou lišku, aby neunikla. Po stopě vyhnali konečně i psy, ale přestože se uzavřený kruh uvnitř otrásal halasem, práskání bičů, pobíhání psů a štěkotem, liška se neukázala. Uprostřed léčky byl nevelký rybníček, i přikročím k hrázi, nejsou-li tam díry nebo skryše, a tu najednou vidím vyčínát cosi z vody. Myslím, že je to divoká kachna, a ukazuji to výbornému lovcí v tom kraji, jménem Šišma. Ten se hned podíval svým zkušeným zrakem a prohlásil: „Důstojný otče, ta kachna je čtvernožec.“ Zároveň zalícil pušku a prohnal liščí hlavu kulkou. Zasaženou a mrtvou lišku vylovil z rybníka pes. Liška ve své vychytralosti vlezla do rybníka, kde hledala úkryt, stála tam ve vodě a tak se schovávala, že jí vyčínával jen čenich, aby mohla dýchat.

Co se psů týče, nemohu jako vlastník jezevčíka pominout skutečnost, že od Balbína máme první zmínku o těchto psech u nás. Je zřejmé, že prajezevčíci barokních časů měli před sebou ještě notný kus cesty k dnešním výstavním jedincům, ale skutečnost, jak staré je toto plemeno a jeho využití v naší zemi, si jistě zaslouží pozornost nejen kynologické veřejnosti.

Kapitola 61

Něco o veverkách a jezevcích

O veverkách je zbytečné se zmiňovat, když je všude v lesích a hájích těchto roztomilých zvířátek plno. Velmi vzácně jsou zbarveny šedě. Do běla, běžně jsou hnědočervené, černé nebo červenavé s šedým odstínem. U nás pak máme jeden druh psů, který dovede veverky vysлідit a vyrazit štěkáním. Zatímco veverky skáčí po stromech, psi je se štěkotem sledují po zemi, dokud nepřijde lovec a veverku nesloží kulkou. Chytit jezevce jsem viděl dost často, je na to třeba velkého úsilí a musíme považovat za dar přírody, že určitý druh psů dovede sám od sebe vypudit jezevce z doupat, zatímco ostatní přítomní psi nevědí, co počít.

Kapitola 62.

Krátké doporučení psů

Jak jsem již dříve pověděl, máme u nás psy vhodné pro lov jezevců a veverek, také pak ptáků, jako skřivanů a koroptví či jiných. Jejich znamenitost je možno poznat zrakem, žádá se totiž, aby byli vzhledem co nejvíce přizpůsobeni lovné zvěři. Ti tedy, kteří se nejvíce hodí pro lov jezevců, musí být tlustí, ba nevzhlední tvoří s břichem ochable povislým, zato se silnými drápy na předních tlapách. Příroda je určila k hrabání nor. Všichni v tom rodě jsou velmi učenliví.

Na závěr zmínky o Rozmanitostech uvádím pro pobavení čtenářů Balbínovu verzi úsměvného příběhu o strastiplném osudu ochočené opice pana Půty Švihovského na hradě Rábí a zvláštní pověsti obyvatel obce Chejna.

Kapitola 59

Chejna Bláznivá, tj. ves bláznů, a čím si toto pojmenování vysloužila

Když vykládáme o lovu a zvěři, připojím jednu neméně veselou příhodu, kterou mohu – jde-li někomu o věrohodnost – doložit z Pozemkových knih. Město Horažďovice kdysi náleželo rodině Švihovských, jak je všem známo. Podle pověsti založili Švihovští ono město, získali pro ně od králů městská práva, a proto má město ve znaku rodový erb Švihovských. Půta ze Švihova, nejvyšší český sudí, velký budovatel v té rodině (však se mu tak i říkalo), pán města, choval kolem roku 1494 v hradě Rábí v horažďovické krajině opici, v té době neobvyklé a jaksi obludné zvíře. Hrad Rábí stál již dříve, ale Půta jej opevnil tak mohutnými stavbami, jak by měl trvat na věčné časy. Náhodou se vzdálil k soudu do Prahy a opici zanechal na hradě. Zvíře buď ze stesku po pánovi, jehož bylo miláčkem, anebo ze zvědavosti, jež je vrozena jeho rodu, tajně uprchlo z hradu do nejbližšího chejnského lesa. Chejna je obec náležející poddanstvím k hradu. Jakýsi vesničan z Chejny byl v lese na dříví, když tu najednou uviděl opici sedící na stromě, zvíře, které ještě nikdy nespatriil. Díval se na jeho obratné pohyby a tak si myslel, že si to s ním zahrává zlý duch. Ze strachu, že mu d'ábel ublíží, vzal nohy na ramena, úprkem běžel domů s křikem, že se v lese objevil čert. Ta věc Chejnské pobouřila, i popadli sekyry, motyky a klacky, vše, na co ve hněvu přišli, a hnali se za dřevařem do lesa. Jakmile opice uviděla, že se na ni hrne ozbrojený zástup, vyskočila na vrchol nejvyššího stromu. Pod stromem se vesničané radili: všichni se shodli na tom, že je to zlý duch a že se pánovi zavděčí, když mu budou moci zajatého čerta odevzdat, ať už živého nebo mrtvého, vždyť je přece původce všeho zlého. Uvažovali jen, jak se ho zmocnit, když nemají dalekonosnou zbraň. Nejprve se rozhodli, že porazí strom; opice to však pochopila a přenesla se skokem na druhý. Když se tam přihnuli se sekyrami, přeskočila opět na jiný a zas na další. Lidé ji sledovali, házeli klacky a kameny, které jim nejednou dopadly na hlavu, a tak mnozí ještě utrpěli rány. Věřili, že jim je vrací sám čert. K poraněné opici, oslabené strachem, vylezl konečně na strom nějaký statný muž a velkým klackem ji několikrát udeřil do hlavy, až se zřítíla. Někteří chtěli život zvířete ušetřit, aby dárek přišel pánovi ještě více vhod, ale když opice podrážděna tolika údery vřeštěla a zuřivě kousala a drápala, začali lidé už doopravdy vykřikovat, že jsou před čertem bezmocní. A tak opici udolali ranami a mrtvou zanesli k sudímu. Mezitím se v sousedství rozneslo, že byl v chejnských lesích usmrcen čert. V několika dnech se vrátil pán; i dostavili se přední mužové té vsi, a když jim byl umožněn přístup k němu, pověděli celou událost. Že se totiž podařilo uchovat v Chejně mrtvého čerta. Pán se smál lidské hlouposti, ale když přijel povoz do hradu a on poznal, že mu k nohám složili jeho opici, hrubě se na ně obořil a rozkázal, aby mu táhli z očí. Nejprve nařídil posly potrestat důtkami, ale potom, jak už byl člověk, který dovede a může sám sobě poručit, změnil svůj hněv ve smích a podiv nad lidskou hloupostí. Zavolal je zpět a určil takové potrestání: předně, pravil, chci, aby se pro příští časy vaše ves nejmenovala jinak než ves bláznů, za druhé, abyste mi nahradili škodu a rok co rok odváděli do mé pokladnice určité množství peněz za opici, kterou jsem dal s velkým nákladem dopravit ze zámořských končin. Od té doby lidé z okolních vsí i veškeré Pozemkové knihy nazývají tu obec Bláznivá Chejna a v Knihách účtů je poznamenáno (a majiteli také přísně vymáháno), jak velká je dávka za opici. Tuto dávku ještě dnes nazývají opičí plat, opičné. Sám jsem si to na vlastní oči přečetl. Když jsem se před šesti lety či ještě trochu dříve dostal na hrad Rábí, odebral jsem se také do této dědiny a nesměle jsem se otázel, zda je pravda, co se povídá o oné opici. Představte si, že ti lidé jsou pošetilí jako dřív! Nejen, že prohlašovali za pravdivé to, co jsem vyprávěl, ale také vypočítávali ještě další hloupé výroky a činy svých předků, obzvláště když uslyšeli, že je chci jednou zveřejnit. Chtěli totiž svou obec proslavit na budoucí časy, chtěli, aby získala zvučné jméno, ačkoli ji téměř nikdo neznal.

Další osudy Bohuslava Balbína v posledních letech jeho života nabíraly stále smutnějších kontur, neboť se mu neustále zhoršovalo zdraví. V roce vydání prvního dílu Rozmanitostí ulehl se zánětem pohrudnice, takže mu starostliví lékaři zakázali jakoukoli duševní námahu.

Netřeba zastírat, že byl Balbín značně nedisciplinovaným pacientem, který se nenechal odradit od dalších vědeckých a literárních aktivit. Roku 1680 jej dostihla smutná zpráva o smrti jednoho z nejdražších přátel, Tomáše Pešiny z Čechorodu. V prosinci 1682 ho sklátila další nemoc a následující rok utrpěl záchvat mrtvice s ochrnutím pravé ruky. Ještě stále mohl myslet, mluvit a kratší texty zvládal napsat levou rukou. Pokračování Rozmanitostí už diktoval písařům, ale i to ho již velmi zmáhalo a vysilovalo. Další záchvat mrtvice následoval v roce 1687, kdy Balbínovi ochrnula i pravá noha. Přesto nedával svůj špatný zdravotní stav navenek příliš znát a neopouštěl ho ani jeho tradiční smysl pro inteligentní situační humor. V posledním dopisu Christianu Weisovi však již napsal svou bezútěšnější životní vizi: „*Už mi nastává chvíle, kdy stíny ohrožují okraj mého života. I zraku mi ubývá. Snad oslepnu. Levé oko je celé zakalené. To se mi hlásí sedmý křížek. Zdalipak mi jej přejete? Sbohem!*“

Bohuslav Balbín zemřel 29. listopadu 1688 a byl pochován v kryptě kostela svatého Salvátora v Praze. Rok po jeho smrti napsal anonymní člen jezuitského řádu:

„*Velebí se v Pánu zesnulý kněz Tovaryšstva Ježíšova Bohuslav Balbín, doktor krásných umění a filozofie, jako slovutný profesor umění, spisovatel, jenž vše, co sepsal, dovedně sepsal, vlasti naší jest Liviem, školám středním Quintilianem, české šlechtě Suetoniem, sobě pak Tacitem.*“

Na závěr budiž vysloven velký dík a uznání klasickým filologům prof. dr. Bohumilu Rybovi, dr. Heleně Businské a dr. Josefu Hejnicovi za excelentní překlady děl Bohuslava Balbína z latiny do češtiny.

Autor článku Mgr. Karel Kiesenbauer je bohemista, germanista a překladatel, zabývající se zejména starší českou a německou literaturou.